

Het beeld overheerst dat Ludwig van Beethoven (1770-1827) een ongelukkig liefdesleven had en afwijzing na afwijzing moest incasseren. Toch omschreef zijn goede vriend Wegeler hem als een 'Adonis' die in zijn jonge jaren 'nooit zonder liefde' zat en 'het meestal erg te pakken' had. Wie waren de belangrijkste vrouwen in Beethovens leven, en welke invloed hadden zij op zijn muziek?

Beethoven en de liefde

Beethoven en de liefde

—
tekst: Myrthe Meester
—

Eerste liefde

Beethovens allereerste geliefde was Eleonore von Breuning, de dochter van de weduwe Helene, bij wie hij veel over de vloer kwam nadat zijn eigen moeder in 1787 overleden was. Helene bracht Beethoven voor het eerst in aanraking met de adellijke kringen en bijbehorende manieren, wat hem in zijn latere leven goed van pas kwam. In ruil daarvoor gaf hij pianoles aan Eleonore, waarbij er spoedig romantische gevoelens begonnen te broeien tussen de leeftijdsgenoten. Maar zodra het meisje al te expliciete avances maakte, schopte Beethoven een scène en sloeg hij op de vlucht. Biografen hebben gesuggereerd dat de componist al op vroege leeftijd aan bindingsangst leed, mogelijk doordat hij gezien had hoe ongelukkig het huwelijk tussen zijn ouders was, maar vooral omdat hij zich volledig wilde toewijden aan het componeren. Om diezelfde reden zou hij – misschien onbewust – in zijn latere leven steeds de meest onbereikbare adellijke vrouwen hebben uitverkoren, met wie een huwelijk bij voorbaat uitgesloten was.

Kenmerkend voor Beethoven was dat hij niet alleen aan impulsieve, emotionele buien leed, maar ook dat hij nadien niet te beroerd was om zijn excuses te maken en ruzies bij te leggen. 'Oh, wat zou ik er niet voor over hebben om mijn oneervolle gedrag van destijds [...] uit het verleden te kunnen wegstrepen!', schreef hij op 22-jarige leeftijd aan Eleonore, die hem dui-

delijk nog steeds dierbaar was. 'Je zult het misschien niet geloven, vriendin van me (ik hoop dat ik je nog steeds zo mag noemen), ik méén het als ik zeg dat ik erg heb geleden en nog steeds lijd onder het verlies van je vriendschap. Ik zal jou en je dierbare moeder nooit kunnen vergeten.' Aan Eleonore droeg hij zijn *Rondo voor viool en piano* (WoO41) en een onvoltooide sonate met de bijnaam *Eleonoresonate* (WoO51) op. Tot het einde van zijn leven stonden de twee op goede voet met elkaar, ook nadat Eleonore met Beethovens beste vriend Franz Wegeler in het huwelijk was getreden. 'Omhels en kus je lieve vrouw', zo schreef Beethoven in 1810 in een brief aan Wegeler. Andersom had Eleonore Beethoven graag nog eens in hun beider geboortestad Bonn ontvangen: 'Jouw bezoek zou voor mij de vervulling zijn van een van mijn innigste verlangens.'

Adonis

Vanaf 1792, toen Beethoven definitief in Wenen woonde, brak er een nieuwe fase in zijn leven aan, waarin hij voortdurend in adellijke kringen verkeerde en doorbrak als populaire componist. Rijke adellijke families vonden het een eer om hun huwbare dochters pianolessen bij de veelbesproken Beethoven te laten volgen, wat de waarde van de meisjes op de huwelijksmarkt ten goede kwam. Beethoven werd dus voortdurend omringd door ontwikkelde jonge vrouwen, die tegen hem opkeken en met hem dweepten vanwege zijn reputatie als opvolger van de grote Mozart en Haydn. 'Ook voordat ik u persoonlijk kende was ik op u gesteld, en wel door uw muziek', schreef zijn grote liefde Josephine von Brunsvik later in een brief. Vriend Wegeler vertelde: 'In de periode dat ik in Wenen was, had Beethoven altijd liefdesver-

houdingen. Hij deed veroveringen die voor menige Adonis misschien niet onmogelijk, maar toch moeilijk te evenaren waren.' Volgens zijn oud-leerling, kopiïst en secretaris, Ferdinand Ries, 'mocht Beethoven de vrouwen graag, vooral die met een jong en mooi gezicht. Wanneer wij een aantrekkelijk meisje kruisten, staarde hij haar indringend na'. Ook Beethoven zelf maakte er geen geheim van dat looks voor hem belangrijk waren. Zo schreef hij in 1809 half grappend, half serieus aan een vriend: 'Als je daar in Freiburg een schoonheid tegen het lijf loopt van wie je denkt dat ze mijn harmonieën zo nu en dan met een hartstochtelijk smachten wil verrijken, leg dan alvast maar contact. Maar ze moet wel knap zijn, want van iets wat niet mooi is kan ik niet houden.'

En mooi waren ze, de zangeressen die Beethoven in zijn eerste Weense jaren op de piano begeleidde en de jongedames die hij pianoles gaf. Voor mandolinespeelster en zangeres Josephine von Clary bleef hij tijdens een tournee drie maanden lang dralen in Praag, waar hij twee composities voor mandoline en piano (WoO43-44) '*pour la belle J par LvB*' (voor de mooie Josephine van Ludwig van Beethoven) schreef, evenals de dramatische concertaria *Ah! Perfido* (op.65), waarin de sopraan de goden oproept wraak te nemen op haar geliefde die haar schandelijk verlaten heeft. Ook aan pianiste Barbara (Babette) von Keglevics droeg Beethoven opvallend veel werken op, zoals het *Eerste pianoconcert* (op.15) en de *Vierde pianosonate opus 7*, die later – vanwege de hartstochtelijke stemming van het muziekstuk – de suggestieve bijnaam *Die Verliebte* kreeg. Maar hoe verliefd het er tussen Beethoven en zijn mooie muzen ook aan toeging, de puriteinse moraal rond 1800 schreef voor

boven:
Eleonore von Breuning

onder:
Josephine von Clary

dat geslachtsgemeenschap buiten het huwelijk een grote schande was, vooral voor vrouwen. Daarom bewaakten familieleden angstvallig de eerbaarheid van hun dochters en zussen, en doet het verhaal de ronde dat Beethoven niet door een van zijn geliefden, maar door een prostituee zou zijn ontmaagd.

Ich denke dein

De vrouw die het meest voor Beethoven heeft betekend en keer op keer opnieuw in zijn leven opdook, was de beeldschone, ontwikkelde gra-

Beethoven en de liefde

vin Josephine von Brunsvik. De twee leerden elkaar kennen in 1799, toen het negentienjarige meisje dagelijks pianolessen bij Beethoven volgde en na afloop vaak gezellige uitstapjes met hem maakte. Ze was een verdienstelijke pianiste van wie gezegd werd dat haar uitvoeringen van Beethovens *Sonate pathétique* (op. 13) de beste waren die je in Wenen kon horen. Maar al enkele weken na aanvang van de lessen werd Josephine tegen haar wil uitgehuwelijkt aan de rijke, adellijke Joseph Deym, die bijna dertig jaar ouder was dan zij en met wie ze de komende jaren vier kinderen kreeg. Na haar huwelijk nam de frequentie van haar pianolessen bij Beethoven drastisch af. Ten afscheid schreef de componist voor haar en haar zus Therese het liefdevolle lied *Ich denke dein* (Wo O74), waarvan hij het thema ook in latere composities – zoals de *Derde vioolsonate* – terug liet komen. Was dat bedoeld als subtiele boodschap aan Josephine, op wier muzikale soirees zijn nieuwste composities vaak ten gehore werden gebracht?

Josephines huwelijk was van korte duur, want in 1804 overleed Joseph Deym en was ze vrij om opnieuw dagelijks pianolessen bij Beethoven te volgen. De componist had in de tussentijd een flirt gehad met Josephines zeventienjarige nichtje Guilietta Guicciardi, aan wie hij in 1801 zijn populaire *Mondscheinsonate* (op. 27 nr. 2) opgedragen had, maar met wie een huwelijk uitgesloten bleek: ‘Jammer genoeg is ze niet van mijn stand. Bovendien zou ik nu toch niet kunnen trouwen, want ik moet nog bergen werk verzetten.’ Maar zodra Josephine weer beschikbaar was, vormde zijn grote hoeveelheid componeerwerk geen bezwaar en deed Beethoven alles wat hij kon om de jonge weduwe, met wie hij een sterke zielsverwantschap ervaarde, aan zich te binden. ‘We zijn het over zoveel dingen zo vaak eens, zowel verstandelijk als gevoelsmatig’, schreef hij haar. Josephine genoot weliswaar van haar vertrouwelijke omgang met de componist, maar durfde niet toe te geven aan een affaire of huwelijk met hem, omdat hij van noch van adel, noch bemiddeld was en met zijn impulsieve, onstuimige karakter niet de meest geschikte partner leek om haar kinderen mee op te voeden.

Ook zijn gehoorproblemen begonnen hem in deze jaren parten te spelen, wat – in de woorden van Goethe – ‘misschien minder zijn muzikale dan zijn sociale capaciteiten in het gedrang’ bracht. ‘U heeft mijn hart allang veroverd, beste Beethoven’, schreef Josephine.

Maar ‘het is op dit ogenblik uitgesloten om u anders lief te hebben’ dan op een platonische manier. ‘U voelt zich verongelikt omdat ik die hartstocht niet kan beantwoorden. Maar als ik gehoor gaf aan uw wensen, zou ik heilige banden moeten doorsnijden.’ Mogelijk was Josephine bang om niet alleen haar familie, maar ook de voogdij over haar kinderen te verliezen als ze een huwelijk zou aangaan dat iedereen in haar omgeving afkeurde. ‘Beethoven is bijna dagelijks bij ons, hij geeft les aan Pipschen [de koosnaam van Josephine]’, zo schreef haar jongere zus Charlotte in die tijd.

‘Dat is nogal gevaarlijk, moet ik eerlijk bekennen.’ Ook zus Therese hield een oogje in het zeil, en maakte zich zorgen om de eerbaarheid van Josephine: ‘Zeg eens, Josephine en Beethoven, wat moet daarvan komen? Ze moet op haar hoede zijn. Haar hart moest sterk genoeg zijn om nee te zeggen’, noteerde ze in haar dagboek.

Jo-se-phi-ne

Toch brachten Beethoven en Josephine vermoedelijk de zomer van 1805 samen door op het Oostenrijkse platteland, waar Beethoven ondertussen aan zijn omvangrijke project *Leonore* werkte. Hoewel deze opera de naam droeg van zijn jeugdgeliefde uit Bonn, is het goed mogelijk dat Josephine model stond voor de trouwe, edelmoedige Leonore, een personage dat Beethovens ideaalbeeld van de vrouw vertegenwoordigde. Dat de componist de sterke hoop koesterde zich ooit daadwerkelijk met Josephine te verenigen, blijkt uit de titel van een prachtig lied dat hij in 1804 aan haar opdroeg, *An die Hoffnung* (op. 32), waarvan de muzikale zinnen voortdurend open en verwachtingsvol eindigen.

Een ander werk dat hij voor Josephine schreef, het *Andante favori in F* (WoO.57), stuurde hij haar toe met de woorden: ‘Hier Uw – Uw – Andante.’ In de tedere vier klanken waarmee het andante opent, kun je met een beetje fantasie het ritme van de naam Jo-se-phi-ne horen. Ook andere composities uit deze periode zijn gekleurd door Josephines aanwezigheid in Beethovens leven. Zo weerspiegelt de pianosonate *Appassionata* (op. 57) uit 1807, het jaar waarin de ongelukkige geliefden besloten een poosje afstand van elkaar te nemen, de onstuimige gevoelens die destijds door de componist heen moeten hebben geraasd.

Na dit tweede droevige afscheid zocht Beethoven opnieuw zijn toevlucht bij andere vrouwen. Zo besloot hij zijn twintig jaar jongere pianoleerling Therese Malfatti ten huwelijk te vragen. Haar ouders wezen hem echter af omdat hij niet van adel was. Ook droeg hij in 1810 zijn populaire *Bagatelle in a* (WoO59), bekend als *Für Elise*, mogelijk aan zangeres Elisabeth (Elise) Röckel op, met wie hij levenslang bevriend is gebleven. Zij herinnerde zich achteraf dat Beethoven haar ‘uit louter genegenheid voortdurend in de arm kneep’, en heeft ze op zijn sterfbed nog afscheid van hem kunnen nemen.

Onsterfelijke liefde

In de nacht van 3 op 4 juli van 1812 vond er onverwachts een ingrijpende amoureuze ontmoeting in Beethovens leven plaats. Die nacht verenigde hij zich in Praag met een vrouw die hij achteraf zijn Onsterfelijke Geliefde noemde, en aan wie hij in de dagen die volgden een drietal hartstochtelijke brieven schreef. Deze werden na zijn dood teruggevonden in zijn nachtkastje, wat erop wijst dat ze niet verzonden of teruggestuurd zijn. ‘Al in bed dwalen mijn gedachten naar jou af, mijn Onsterfelijke Geliefde. Nu eens met vreugde, dan weer met droefheid, in afwachting of het lot onze wensen verhoort.’ De laatste brief wordt afgesloten met de plechtige woorden:

*Eeuwig de jouwe
eeuwig de mijne
eeuwig van elkaar.*

Wie is deze anonieme geliefde tot wie Beethoven zich zo vurig richt? Uit de brieven blijkt dat hij de vrouw in kwestie al langere tijd kende en dat ze niet ondubbelzinnig beschikbaar was (omdat ze getrouwd was?), maar er toch voor openstond om een toekomst met Beethoven te overwegen.

Veel onderzoekers* herkennen in dit profiel Josephine Deym-von Brunsvik, die in 1810 opnieuw getrouwd was, maar zo ongelukkig was in haar nieuwe huwelijk dat ze haar echtgenoot in juni 1812 het huis uit zette. Ook is bekend dat ze in juni plannen maakte om zich met haar financiële zorgen tot familieleden in Praag te wenden. Het is dan ook verdacht dat alle bronnen uit de maand juli zijn verwijderd uit de archieven van de Brunsvik-familie, alsof er destijds iets heeft plaatsgevonden wat niet strookte met het beeld dat de familie na wilde laten. Door deze vernietiging van relevante bronnen weten we niet met zekerheid of Josephine in juli 1812 inderdaad naar Praag is afgereisd. Als dat wel het geval is, is ze dan in de Boheemse hoofdstad Beethoven tegen het lijf gelopen, die op dat moment op doorreis was naar Teplitz, en van wie bekend is dat hij in de buurt van haar familie overnachtte? Hebben ze die nacht gevreeën, en is ze daarbij zwanger geraakt? Opvallend is dat Josephine negen maanden later, op 8 april 1813, een dochttertje baarde. Het meisje kreeg de eigenaardige naam Minona, een omkering van ‘Anonim’, en was volgens haar tante Therese robuuster gebouwd en had ‘meer genie’ dan Josephine’s andere kinderen.

Helaas was Beethovens hernieuwde, hartstochtelijke contact met zijn Onsterfelijke Geliefde geen toekomst beschoren. Zelfs Therese, die zich altijd tegen de romance tussen Beethoven en Josephine had verzet, schreef decennia later in haar dagboek: ‘Beethoven! [...] Waarom nam mijn zuster Josephine hem niet als echtgenoot [...]? Met hem was zij vast gelukkiger geworden dan met Stackelberg. Moederliefde was het, die haar deed besluiten af te zien van haar eigen geluk.’ Vermoedelijk was Josephine wederom bang haar kinderen te verliezen als ze een officiële scheiding van haar echtgenoot

Josephine von Brunsvik

Stackelberg zou aanvragen om zich definitief aan Beethoven te binden, en besloot ze daarom niet in te gaan op de dringende smeekbede in Beethovens brief: ‘Zorg dat ik met je kan samenleven. Wat is een leven!!!! Zo, zonder jou!!!!’ Josephine leefde nog negen ongelukkige jaren, waarin ze werd geterroriseerd door haar wraakzuchtige man, die haar alsnog haar drie jongste kinderen (ook Minona) afnam, waarna ze eenzaam, ziekelijk en gebroken achterbleef.

In de tussentijd heeft Beethoven haar vermoedelijk meermaals ontmoet en mogelijk zelfs financieel ondersteund, en in 1816 schreef hij een liedcyclus met de veelzeggende titel *An die ferne Geliebte* (op. 98). Nadat Josephine in 1821 overleed, componeerde hij zijn laatste twee pianosonates, *Opus 110* en *Opus 111*, die sommige musicologen als ‘requiem-achtig’ omschrijven, en waarin voor de goede verstaander een echo van het *Andante favori*-thema hoorbaar is: Jo-se-phi-ne, Jo-se-phi-ne, Jo-se-phi-ne...

* Vroeger werden ook Josephines nichtje Guilietta Guicciardi en zus Therese von Brunsvik als ‘de Onsterfelijke Geliefde’ aangewezen, maar tegenwoordig bestaat er consensus dat het óf Josephine von Brunsvik óf Antonie Brentano moet zijn geweest, de echtgenote van Beethovens vriend Franz Brentano. Van de Brentano’s is bekend dat Beethoven in de zomer van 1812 tijd met hen heeft doorgebracht, en ook Antonie baarde negen maanden later een kind. Maar met Antonie had Beethoven geen amoureuze voorgeschiedenis, en het is onwaarschijnlijk dat Beethoven een goede vriend – nog wel onder diens neus – zou bedriegen. Ook zijn latere correspondentie met de Brentano’s is ongecompliceerd en hartelijk, zonder ook maar iets dat erop wijst dat er tussen Beethoven en Antonie iets zou zijn voorgevallen.